

УДК 332.2.021 332.34 332.37

В. М. Андрушенко,  
аспірант, Вінницький національний технічний університет

# СВІТОВИЙ ДОСВІД ПЕРЕХОДУ ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

V. Andrushenko,  
PhD student, Vinnytsia National Agrarian University

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF TRANSITION FROM TRADITIONAL TO ORGANIC  
AGRICULTURAL PRODUCTION AND POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

Інтерес до органічного землеробства спостерігався з початку 21-го століття. Споживачі стають все частіше добре поінформованими і зацікавленими в походженні продуктів харчування. Для підвищення рентабельності підприємці, як правило, вибирають органічне землеробство. На перехідному етапі підприємець бере участь у програмі навчання органічного землеробства. Для подальшого розвитку органічного господарювання необхідно скласти індивідуальний план, що включає економічні розрахунки, виробничий план, план сівозміни, а також план годування. На третій рік урожай вже можна продавати як органічну сільськогосподарську продукцію. У молочному секторі продукти можуть бути класифіковані як органічні за умови утримання тварини в органічному господарстві протягом 6 місяців. У виробництві органічної яловичини потрібно 12 місяців, мінімум 3/4 життєвого циклу тварини.

Interest in organic farming was there since the beginning of the 21st century. Consumers are becoming more knowledgeable and interested in the origin of food products. To improve the profitability of businesses tend to choose organic farming. Transition entrepreneur participates in the training of organic farming. For further development of organic farming should work out an individual plan that includes economic analysis, production plans, crop rotation and feeding plan. In the third year the harvest can already be sold as organic agricultural products. In the dairy sector, the products can be classified as organic for animal welfare in organic farm for 6 months. In the production of organic beef need 12 months, at least 3/4 of the life cycle of the animal.

*Ключові слова: світове органічне агрогосподарство, аграрне виробництво, органічна продукція, перехід від традиційного виробництва, конвенційне виробництво.*

*Key words: global organic farming, agrarian production, organic products, transition from traditional production, conventional production.*

## ВСТУП

ЄС і США — піонери в органічному русі, саме в цих державах сектор органічного землеробства придбав сучасні риси: законодавство, сертифікацію та стандартизацію. В Україні цей напрям розвивається досить повільно, перші комплексні дослідження вітчизняними вченими (Антонець С.С., Антонець А.С., Горчakov Я.В., Писаренко В.М.) було проведено ще в на початку дев'яностих років, проте законопроект, що легалізує виробництво органічної продукції, був прийнятий лише 2013 р.

Щоб краще зрозуміти що є органічною продукцією і пов'язане з нею виробництво наведемо формулювання вітчизняного законопроекту:

1) органічна сировина — сировина, отримана з об'єктів тваринного світу, мисливських ресурсів, об'єктів аквакультури, лісових рослин, якщо вони походять з чітко визначених місць збору, які не схильні до дії шкідливих речовин, а також сировина рослинного, тваринного походження, отримана від здорових тварин і рослин, без застосування хімічних препаратів, хімічних добрив, стимуляторів росту і відгодівлі тварин, гормональних препаратів, генномодифікованих (генно-інженерних, трансгенних) організмів, що не піддане обробці з використанням іонізуючого випромінювання, що містить у своєму складі не менше 95% органічних інгредієнтів, а зміст інших інгредієнтів в

кінцевому продукті не перевищує 5% від маси всіх інгредієнтів (за винятком харчової солі і води), що відповідає гігієнічним вимогам і нормативам якості питної води, вироблених традиційним сільським господарством;

2) органічна продукція — продукція, призначена для вживання людиною в їжу, яка використовується як корм для тварин, посадкового та посівного матеріалу, вироблена відповідно до законодавства України і забезпечена переробкою з органічної сировини;

3) органічне ведення сільського господарства — ведення сільського господарства, засноване на принципах і вимогах, встановлених законодавством України для виробництва органічної продукції;

4) виробництво органічної продукції (органічне виробництво) — сукупність видів економічної діяльності з вирощування, збирання, первинної переробки органічної продукції [1].

Ці формулювання практично повністю дублюють відповідні положення європейського та американського законодавства.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

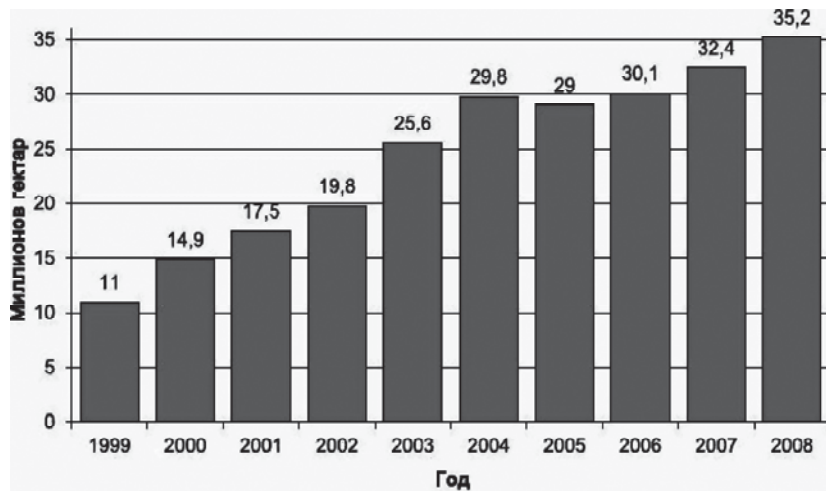
З офіційної точки зору завдання органічного землеробства (organic farming) — це виробництво екологічно чистої сільгосппродукції без застосування агрохімічних засобів, генномодифікованих організмів, та з мінімальною обробкою ґрунту без перевертання пласта. У тваринництві ознакою органічного господарювання є відмова від постійного стійлового утримання, обов'язковий випас тварин та відмова від застосування кормових добавок та гормонів.

У порівнянні з традиційним орним землеробством на господарствах органічного типу можна знизити використання пального більше, ніж в чотири рази, пестицидів — у 5—8 разів, робочий час — в три рази. При цьому собівартість виробленої продукції більш ніж у шість разів нижча, чим в традиційних господарствах, а врожайність підвищилась на 70—110%. Рентабельність таких господарств становить близько 35—40% в порівнянні із сусідніми малорентабельними, а інколи і взагалі збитковими сільгосппідприємствами. Ці показники залежать від багатьох факторів: складу ґрунтів, їх родючості, клімату місцевості, якими агрохімікатами і як довго користувалися перед переходом на органічне землеробство, які культури вирощували і ще дуже багато факторів.

У 1991 р. Європейська Рада міністрів прийняла Сільськогосподарський регламент (ЄЕС) № 2092/91 про органічне землеробство і відпо-

відне маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Введення цих правил було частиною реформи Спільної сільськогосподарської політики ЄС (Common Agricultural Policy) і являє собою завершення попереднього процесу, в ході якого органічне сільське господарство отримало офіційне визнання. Також був дозволений імпорт органічних продуктів з третіх країн, чиї виробничі критерії і системи управління могли бути визнані еквівалентними європейським. Важливість даного регламенту полягала в тому, що він створив загальні стандарти для всього ЄС, а також сприяв довірі споживачів, які стали купувати екологічно чисті продукти з інших держав-членів ЄС з упевненістю, що вони зроблені за офіційними стандартами. Країнам Євросоюзу не заборонялося приймати свої власні, додаткові і більш суворі стандарти органічного виробництва.

У червні 2007 р. ЄС прийняв новий регламент про виробництво та маркування органічної продукції. Мета цього документа — подальший розвиток органічного сільського господарства, заснованого на концепції сталого розвитку (sustainable development). У регламенті був зроблений акцент на охорону навколишнього середовища, біорізноманіття та високі стандарти захисту тварин: органічне виробництво має поважати природні системи і цикли, максимально використовувати біологічні та ґрунтозахисні методи землеробства без використання генетично модифікованих організмів (ГМО). Тема ГМО взагалі варто окремого розгляду, настільки багато з нею пов'язано домислів, чуток, суперечливої інформації, та й просто відвертого обману. Зокрема теза про шкоду генномодифікованих продуктів з моменту широкого розповсюдження генної інженерії використовується як інструмент конкурентної боротьби на ринку сільгосппродуктів. У той же час, переконливих і науково-обґрунтованих доказів такої шкоди досі не наведено ніким. Більш того, генно-інженерне виробництво пов'язане з багатоетапним контролем і направлено на створення більш стійких сортів рослин, що зменшує використання мінеральних добрив і пестицидів. Генна інженерія та біотехнології — одні з основних світових інноваційних трендів, у ці напрями у всьому світі вносяться багатомільярдні інвестиції. Однак тепер тема ГМО активно розкручується в ЗМІ, написи "без ГМО" на етикетках стали поширеними і ставляться навіть на продукти з сої, хоча частка ГМО-сої становить більше 90% у всьому світі [2].



**Рис. 1. Площі сільськогосподарських земель, зайняті органічним землеробством у світі (1999–2008 роки)**

Джерело: [4].

В органічному землеробстві взагалі багато протиріч. Більшість маркувань (наприклад, "без хімії", "без ГМО", "без високотехнологічних обробок ґрунту", "з максимальним використанням ручної праці і природних компонентів") викликано самоідентифікацією сектора і належить більше до маркетингової ніж до виробничої складової. Оскільки при такому підході різко зростають ризики втрати врожаїв, були дозволені (у виняткових випадках) хімічні синтетичні матеріали, якщо відсутні прийнятні альтернативи. Вони повинні бути офіційно схвалені і занесені до переліків позитивних висновків, після ретельного розслідування Комісією ЄС та державами-членами ЄС.

може бути позначений як "органічний", якщо в його складі не менше 95% органічних інгредієнтів, а частка ГМО в інгредієнтах становить менше 0,9%. Згідно з новим законодавством ЄС, виробники фасованих органічних продуктів повинні використовувати офіційний логотип ЄС. Імпорт органічних продуктів у країни ЄС дозволений, якщо виробництво засноване на принципах, аналогічних європейським. Для контролю виробництва в країнах, які не є членами ЄС, передбачена система офіційних інспекторів-представників, сертифікаційних центрів і т.д. Варто зауважити, що сертифікація стосується лише виробництва органічної продукції, а стандарти безпеки єдині для будь-яких харчових продуктів. Це й не дивно, адже

Як уже зазначалося, продукт харчування

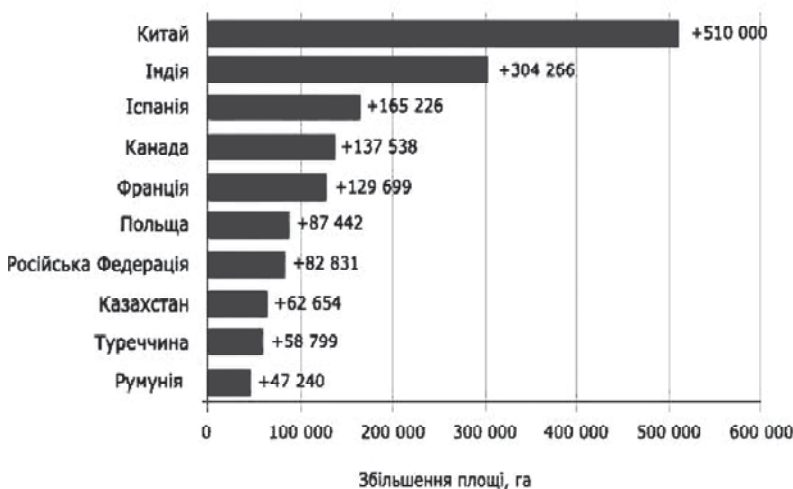
**Світ: 10 країн з найбільшою часткою органічних сільськогосподарських земель, 2011 р.**



**Рис. 2. Десять європейських країн з найбільш високими долями сільськогосподарських земель, зайнятих в органічному землеробстві (2011 р.)**

Джерело: [4].

**Світ: 10 країн з найбільшими показниками росту площ органічних сільськогосподарських земель, 2011 р.**



**Рис. 3. Десять країн світу з найбільш високим приростом площ сільськогосподарських земель, зайнятих в органічному землеробстві (2011 р.)**

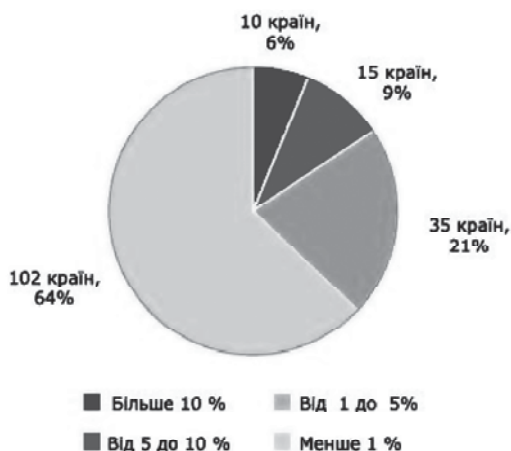
Джерело: [4].

в демократичному суспільстві важко уявити ситуацію, за якої на прилавках одні продукти будуть безпечніше інших. Тим не менш, саме теза більшої безпеки є основною у рекламі органічної продукції. Єдиних для всіх країн загальносвітових регламентів, що регулюють правила вирощування органічної продукції, у світі ще немає. В основному всі країни, що експортують сільськогосподарську продукцію, орієнтуються на регламенти міжнародної федерації за органічне землеробство (IFOAM), регламенти Європейського Союзу (ЄС), США, Японії та країн-імпортерів [3]. В основі органічного землеробства лежить принцип біологізації, засно-

ваний на широкому застосуванні органічних добрив, високій частці бобових сидеральних культур (джерела азоту) в багатопільних сівозмінах, зменшенні застосування мінеральних добрив, також відмові від синтетичних агрохімікатів та ЗЗР (гербіцидів повністю), регуляторів росту та розвитку рослин і, звичайно, трансгенних рослин і ГМО (генномодифікованих організмів).

Основні тенденції розвитку органічного сільського господарства у світовому масштабі вивчаються інститутом біологічного землеробства (FIBL) у Німеччині, які ілюструються на рисунках 1—4 [4].

**Світ: Розподіл часток органічних сільськогосподарських земель від площі усіх сільськогосподарських земель, 2011 р.**



**Рис. 4. Співвідношення часток органічних сільськогосподарських земель до загальної площі усіх сільськогосподарських земель (2011 р.)**

Джерело: [4].



Площі, зайняті під органічним землеробством, за 10 років (1999—2008 рр.) збільшилися в 3,5 рази, при цьому в деяких країнах вони досягли 10% від усіх сільськогосподарських земель. Найбільші площі сільгоспземель під органічним землеробством — на "зеленому континенті" (Австралія). Однак у структурі їхніх земель більшу частину становлять пасовища, використовувані для тваринництва. Деякі держави Східної Європи, в т.ч. входять до СНД (Латвія, Литва, Естонія) увійшли до числа лідерів за часткою біоорганічних сільськогосподарських угідь від всіх сільськогосподарських земель, обігнавши країни Західної Європи. Високий приріст площ дають Аргентина, Іспанія, Китай, США, Казахстан.

У США (як і в Канаді, Японії, Австралії та інших розвинених країнах) законодавство в галузі органічного сільського господарства в цілому ідентично європейському. Ще в 2001 р. Міністерство сільського господарства США виділив три категорії ферм: комерційні, проміжні та резидентські (ферми сільських жителів, для яких їх ферми не є основним джерелом доходів). В якості основного критерію була обрана річна вартість виробленої на фермі продукції.

До комерційних відносяться господарства, де цей показник перевищує 250 тис. дол. США. У свою чергу, вони поділяються на три типи: сімейні великі (обсяг продажів 250—500 тис. дол., їх частка серед комерційних — 44%), сімейні дуже великі (понад 500 тис. дол., 33%) і корпоративні (23%). Власники останніх (індивідуальні або корпоративні) живуть у містах, ферми управляються професійними менеджерами, а всі роботи виконуються найманими робітниками. Кількість корпоративних ферм, у тому числі інтегрованих у системи переробки та реалізації продукції, постійно зростає. Особливо це помітно в таких галузях рослинництва, як плодівництво, овочівництво, виноградарство та декоративне садівництво. Міністерство виділяє їх у групу "культури високої вартості" (high value crops). Правда, третина (33,1%) корпоративних власників землі практично не використовує або формально використовує її. Для деяких з них, це — одна з форм інвестицій капіталу в розрахунок на майбутнє [4].

Проміжні (intermediate) ферми, за оцінкою власників, є їх основним заняттям. Вони поділяються на два типи за обсягом реалізованої продукції: "низькі продажі" (low sales, тобто менше 100 тис. дол. США) і "високі продажі" (high sales, тобто між 100 і 250 тис. дол. США). В цілому відсоток продажів органічної про-

дукції в загальному обсязі всіх харчових продуктів невеликий: наприклад, у США цей показник останні роки становить приблизно 3—4%, або близько 21—25 млрд дол., приблизно стільки ж в ЄС, а світові продажі — близько 50 млрд доларів. Таким чином, переважна більшість ринку органічних продуктів знаходиться в розвинених країнах [5].

Сам ефект "органічного буму", тобто постійне зростання продажів еко-продуктів по експоненті з початку 90-х рр. ХХ століття до кінця першого десятиліття ХХІ століття, багато в чому пов'язаний з політичними змінами на карті світу в цей період і наступними за ними соціально-економічними наслідками. Розпад двоплярного світу з ліквідацією СРСР і соціалістичних країн зумовив зміни в економіці, а становлення органічного сектору як самостійного напряму агропродовольчого ринку з'явилося реалізацією глобального переділу економічних інтересів. Проблемою є влада гігантських монополій і монополізація ринку в поєднанні з їх фінансовим контролем, патентними правами і системою контрактів. Само собою, гігантські виробничі корпорації, а також торговельні мережі не могли пройти повз спокусливого "шматка пирога" ринку еко-продуктів і стали швидко нарощувати свою присутність в цьому секторі, збільшивши його комерціалізацію шляхом агресивної реклами і тим самим позбавивши його усілякого романтизму. "Еко-романтики" залишилися в невеликій частини так званого "біодинамічного" землеробства, яке більшою мірою пов'язано зі способом життя, розвитком особистості, духовно-релігійними аспектами і традиціями. Хоча і цей напрям став використовуватися сільгоспвиробниками для пропаганди своєї продукції.

Органічне сільське господарство стало інтенсивно розвиватися в результаті діалогу між фермерами та споживачами про довготривалі екологічних, соціальних та економічних наслідках використання "звичайного" сучасного сільського господарства. Під цим терміном (в англійському варіанті "conventional agriculture") є зважаючи аграрне виробництво, що використовує досягнення науково-технічного прогресу: хімізацію, механізацію, біотехнології та ін. Сьогодні вимоги ринку змушують "звичайне" сільське господарство з кожним днем більш широко застосовувати органічні методи виробництва. Прийняття Національної органічної програми США з її строгими стандартами ще більше посилює подальший перехід багатьох господарств на органічний метод виробництва і маркетингу.

Не можна не відзначити істотної ролі комерційно активних "нових фермерів" в становленні і розвитку органічного сектору. Вони в цілому мають високий рівень освіти, активно використовують різні джерела інформації і охоче перевіряють на практиці рекомендовані в них методи і прийоми. Також вони активно працюють із засобами масової інформації та лобіюють інтереси органічного землеробства на локальному, регіональному та федеральному рівнях. Сільське господарство закономірно еволюціонує від галузі, де переважають сімейні (в основному дрібні) і одночасно незалежні ферми, до великим господарствам (суперферма), тісно інтегрованим в систему переробки та маркетингу. В останніх також посиляться консолідація: в майбутньому конкуренція буде йти в основному між корпораціями, а не між окремими фермами та підприємствами, причому на глобальному рівні.

Генеральна лінія еволюції сільського господарства США — прогресуюча індустріалізація, яка з неминучістю підвищує роль великих "суперферма" і їх конкурентоспроможність всередині і поза країною. Цей процес буде посилюватися під тиском технологічного прогресу, економічного тиску, зростаючих вимог ринку до якості та безпеки продукції [6]. Горизонтальна і вертикальна інтеграція забезпечує не тільки впровадження нових технологій, у тому числі біотехнологій, а й реакцію всієї продовольчого ланцюга на мінливі вимоги ринку. Все частіше виникають ситуації, коли земля, робоча сила, капітал і менеджмент більше не знаходяться в повному розпорядженні фермера. При контрактній системі корпорації надають капітал і визначають основні параметри менеджменту. Але навіть без цього фермеру, з економічних причин, нерідко важко втілити в життя ідеали органічного землеробства та диверсифікацію ферм. Іншим найважливішим компонентом індустріалізації є стандартизація. Супермаркети можна вважати її еталоном, але вимоги однорідної продукції поширюються вниз по всьому ланцюгу збуту до фермера. Це також звужує його свободу маневру в менеджменті. Не менш важливий ще один компонент індустріалізації — централізація, яка забезпечує координацію уздовж всієї продовольчого ланцюга, оперативний контроль і керуваність. Цей принцип погано узгоджується з початковими ідеалами органічного руху, але добре вписується в корпоративну логіку.

Дрібні і середні ферми, що не інтегровані в корпоративні системи, будуть постійно відчувати зростаючі труднощі. Альтернатив-

ним виходом для них є орієнтація на спеціалізовані ніші ринку, в тому числі органічні. Однак і ці ніші будуть все більше освоюватися великим агробізнесом. У результаті до 2020 землеробство і тваринництво в цілому стануть частиною агроіндустріальних системи, де сімейним фермам відводиться другорядна роль, бо їх час минув. Домінування корпорацій в птахівництві та свинарстві — переконливе свідчення неминучості такої еволюції в інших галузях.

Багато країн, що розвиваються активно підхопили органічну естафету, розраховуючи на збільшення експорту своєї агропродукції в розвинені країни під приводом "екологічності". Вони спішно адаптували свої національні закони під вимоги розвинених країн і сертифікували сільськогосподарські угіддя як органічні.

Це треба пам'ятати і Україні, яка збирається стати повноцінним учасником "органічного" ринку. Крім того, і ЄС, і США орієнтовані насамперед на підтримку національних виробників і навряд чи допустять широку конкуренцію у вигляді українських продуктів, принаймні до повної інтеграції України в європейську економічну систему. Фактори захисту внутрішніх ринків розвинених країн ще більше зростають при загрозі рецесії в ЄС і фінансових проблем у США. Можливо, нашій країні слід взяти приклад з Китаю, який ввів дві системи сертифікації для органічної продукції: одна — для експорту, інша — для внутрішнього споживання. Також перспективною є експансія ринку екологічно чистих продуктів харчування в галузі, де можна забезпечити їх стійкий збут, наприклад, агро- і екотуризм, освіта та ін. [7].

У будь-якому разі, просте наслідування методам розвитку сектора, що приніс успіх для зростання цього ринку в західних країнах, не принесе відчутної вигоди, адже наша країна має власні специфічні економічні особливості та проблеми.

### ВИСНОВКИ

Передумови, що складаються для органічного землеробства в Україні, напроход вдалі. За останні 20 років у господарствах мало використовували мінеральні добрива, пестициди. Наявність значних площ, родючих ґрунтів, достатня кількість товаровиробників, готових виробляти органічну сільгосппродукцію, формує потенціал для такого виробництва. За даними IFOAM в Україні налічується близько 295 тис. га земель, на яких вирощується саме органічна продукція. Із них українським сертифі-

каційним органом ТОВ "Органік Стандарт" сертифіковано 56 837 га, у тому числі проінспектовано площ членів асоціації — 15 796,02 гектарів.

Велика кількість споживачів наголошують на актуальності виробництва органічних продуктів харчування для задоволення продовольчих потреб внутрішнього ринку України. Впровадження органічних технологій дозволить покращити якість продуктів харчування, зменшити витрати на застосування хімічних засобів захисту та мінеральних добрив, відновити родючість українських ґрунтів, які зазнали виснаження у результаті інтенсивного підходу у сільському господарстві.

Проте, незважаючи на великий потенціал України для співпраці з європейськими партнерами, які виявляють неабиякий інтерес до зернових та бобових культур, на сьогоднішній день варто орієнтуватися все ж таки на внутрішній ринок, оскільки, враховуючи затрати на транспортування, митні процедури та ймовірні втрати по лежкості продукції, отриманий прибуток від експорту навряд чи суттєво перевищуватиме прибуток від реалізації в Україні. А якщо говорити про внутрішній ринок, то він, безумовно, неможливий без попередньої обробки та збуту продукції. В Україні ринок органічної продукції теж має тенденцію до постійного зростання та розвитку — сьогодні зі статусом "органік" можна знайти, причому як у вигляді сировини чи заморожених напівфабрикатів, так і у вигляді кінцевого продукту, цілий спектр продуктів таких, як: крупи, пластівці, хліб, м'ясо, овочі та фрукти, молоко та сири, лісові збори тощо.

Однак оскільки органічне виробництво в Україні для більшості підприємств та компаній, які починають працювати у цьому напрямку є досить новою сферою діяльності, то все ще актуальними залишаються такі питання, як вдало пов'язати процеси зберігання, очистки, логістики; побудувати розумну цінову політику і які ймовірні витрати слід врахувати; як налагодити канали збуту та комунікації. Саме ці питання потрібно піднімати виробникам української органічної продукції.

#### Література:

1. Organic Standards and Certification / Офіційний сайт International Federation of Organic Agriculture Movements // Режим доступу: [http://www.ifoam.org/about\\_ifoam/standards/index.html](http://www.ifoam.org/about_ifoam/standards/index.html)

2. Офіційний сайт Федерації органічного руху України // Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-44-34>

3. Camille Moreau. The French Organic Sector / L'Agence BIO, France // BIOFACH, Nuremberg, February 13th 2013 // Режим доступу: [http://orgprints.org/22345/13/moreau-2013\\_BiofachODN\\_french\\_market\\_AgenceBio.pdf](http://orgprints.org/22345/13/moreau-2013_BiofachODN_french_market_AgenceBio.pdf)

4. The World of Organic Agriculture 2013: Key Indicators and Leading Countries / FiBL & IFOAM (2013) // Режим доступу: <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>

5. Beate Huber. The World of Organic Agriculture: Regulations and Certification Emerging Trends 2013/ Research Institute of Organic Agriculture // Режим доступу: <http://orgprints.org/22324/7/huber-2013-standards.pdf>

6. Веклич О.О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О.О. Веклич // Економіка України. — 2003. — № 10.

7. Антоненко С.С., Антоненко А.С., Писаренко В.М. Органічне землеробство "з прикладу ПП "Агроєкологія" / С.С. Антоненко. — Полтава: Брошура Міністерства Аграрної політики, 2005. — 14—17 с.

#### References:

1. International Federation of Organic Agriculture Movements (2015), "Organic Standards and Certification", [http://www.ifoam.org/about\\_ifoam/standards/index.html](http://www.ifoam.org/about_ifoam/standards/index.html)

2. Organic Federation of Ukraine (2015), <http://www.organic.com.ua>.

3. Camille Moreau (2013), The French Organic Sector, L'Agence BIO, France, [online], [http://orgprints.org/22345/13/moreau-2013\\_BiofachODN\\_french\\_market\\_AgenceBio.pdf](http://orgprints.org/22345/13/moreau-2013_BiofachODN_french_market_AgenceBio.pdf)

4. The World of Organic Agriculture (2013), "Key Indicators and Leading Countries", <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>

5. Beate Huber (2013), "The World of Organic Agriculture: Regulations and Certification Emerging Trends 2013", Research Institute of Organic Agriculture, <http://orgprints.org/22324/7/huber-2013-standards.pdf>

6. Veklych, O.O. (2003), "Current status and effectiveness of the economic mechanism of environmental regulation", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10.

7. Antonets', S.S. Antonets', A.S. and Pysarenko, V.M. (2005), *Orhanichne zemlerobstvo "z prykladu PP "Ahroekolohiia" [Organic farming "the example of PE" Agroecology]*, Ministerstvo Ahropolityky, Poltava, Ukraine.

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.*